

УДК 378.147:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-3-53>**Наталія ЮРІЙЧУК,***orcid.org/0000-0001-8308-3283**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання**Університету Григорія Сковороди в Переяславі**(Переяслав, Київська область, Україна) nd711@ukr.net***Дмитро ДАДАК,***orcid.org/0000-0002-2229-5132**аспірант кафедри української лінгвістики та методики навчання**Університету Григорія Сковороди в Переяславі**(Переяслав, Київська область, Україна) imchasingyou@ukr.net*

ПОНЯТТЯ «МОВНА ОСОБИСТІСТЬ» У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Соціальні, економічні, культурні та освітні перетворення в українському суспільстві зумовили небувале заго-стрення мовного питання, розкрили давні не розв'язані досі проблеми та їх вплив на суспільство. Найголовнішим освітнім завданням є підготовка учнів до активної життєвої діяльності в умовах сьогодення, розв'язання якого потребує переосмислення традиційної організації процесу навчання української мови відповідно до запитів держави, напрямів розвитку мовної освіти, формування мовної особистості, яка є носієм мови, володіє мовними знаннями, високим рівнем мовленнєвих і комунікативних умінь та навичок, спроможна вільно, комунікативно виправдано спілкуватися, обмінюватися інформацією у будь-якій життєвій ситуації і в різних сферах суспільного життя. Пріоритетним стає розвиток творчої, креативної особистості, здатної до толерантного між-культурного спілкування.

Акцент на розвиток мовної особистості в освітньому процесі зумовлює перегляд навчання української мови в закладах загальної середньої освіти, де суттєво змінюються пріоритети із вивчення теорії мови на формування практичних умінь та навичок їх використання.

У науковій розвідці особливий акцент робимо на двох напрямках дослідження мовної особистості – лінгвістичному і лінгводидактичному. Пропонуємо ряд визначень поняття «мовна особистість» українськими та зарубіжними вченими, що, на нашу думку, є базовими чи засадничими. Також зосереджуємо увагу на наукових підходах до формування мовної особистості, узагальненні поняття «мовна особистість» у сучасному науковому просторі.

Таким чином, зважаючи на розмаїття визначень поняття «мовна особистість», проведене дослідження уможливило зробити висновки про його складність, неоднорідність та багатоаспектність. Сучасні дослідження з проблеми формування мовної особистості засвідчують її комплексний характер. Мовну особистість слід розглядати не лише в системі мови, а й історії, культури та усіх сферах життя.

Ключові слова: *мовна особистість, сучасний освітній простір, науковий підхід, освітній процес, навчання української мови, урок української мови.*

Nataliya YURIYCHUK,

orcid.org/0000-0001-8308-3283

Ph.D in Pedagogics, Assistant Professor;

Assistant Professor at the Department of Ukrainian Linguistics and Methods of Education

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) nd711@ukr.net

Dmytro DADAK,

orcid.org/0000-0002-2229-5132

Postgraduate student at the Department of Ukrainian Linguistics and Methods of Education

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) imchasingyou@ukr.net

THE CONCEPT OF “LINGUISTIC PERSONALITY” IN MODERN EDUCATIONAL SPACE: THEORETICAL ASPECT

Social, economic, cultural and educational transformations in Ukrainian society led to an unprecedented aggravation of the language issue, revealed ancient problems that have not yet been resolved and their impact on society. The most important educational task is the preparation of students for active life activities in today's conditions, the solution of which requires a rethinking of the traditional organization of the process of learning the Ukrainian language in accordance with the requests of the state, the directions of the development of language education, the formation of a linguistic personality who is a native speaker of the language, has language knowledge, high with the level of speech and communication skills and abilities, able to communicate freely, communicatively, and exchange information in any life situation and in various spheres of social life. The priority is the development of a creative, creative personality capable of tolerant intercultural communication.

Emphasis on the development of the linguistic personality in the educational process leads to a revision of the teaching of the Ukrainian language in institutions of general secondary education, where priorities change significantly from the study of language theory to the formation of practical skills and skills in their use.

In scientific research, we place special emphasis on two areas of linguistic personality research – linguistic and linguistic didactic. We offer a number of definitions of the concept of «linguistic personality» by Ukrainian and foreign scientists, which, in our opinion, are basic or essential. We also focus on scientific approaches to the formation of a linguistic personality, generalization of the concept of «linguistic personality» in the modern scientific space. Thus, taking into account the variety of definitions of the concept of «linguistic personality», the conducted research makes it possible to draw conclusions about its complexity, heterogeneity and multifacetedness. Modern studies on the problem of the formation of a linguistic personality testify to its complex nature. Linguistic personality should be considered not only in the language system, but also in history, culture and all spheres of life.

Key words: *linguistic personality, modern educational space, scientific approach, educational process, learning the Ukrainian language, Ukrainian language lesson.*

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються в загальній середній освіті, спричинили небувале загострення мовного питання, розкрили давні не розв’язані досі проблеми та їх вплив на суспільство. Найголовнішим освітнім завданням є підготовка учнів до активної життєвої діяльності в умовах сьогодення, розв’язання якого потребує переосмислення традиційної організації процесу навчання української мови відповідно до запитів держави, напрямів розвитку мовної освіти, формування мовної особистості, яка є носієм мови, володіє мовними знаннями, високим рівнем мовленнєвих і комунікативних умінь та навичок, спроможна вільно, комунікативно виправдано спілкуватися, обмінюватися інформацією у будь-якій життєвій ситуації і в різних сферах суспільного життя.

Акцент на розвиток мовної особистості в освітньому процесі зумовлює перегляд навчання

української мови в закладах загальної середньої освіти, де суттєво змінюються пріоритети із вивчення теорії мови на формування практичних умінь та навичок їх використання. «Нині основною метою навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах є формування в школярів комунікативної компетентності. Це має бути особистість, яка не тільки знає мову, а й вільно користується нею з урахуванням різноманітних життєвих ситуацій і дотриманням культури спілкування» (Шелехова, 2013: 543).

Таким чином, зосередимо увагу на наукових підходах до поняття «мовна особистість» у сучасному освітньому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За дослідженнями науковців, поняття «мовна особистість» є міждисциплінарним об’єктом досліджень. У сучасний період активно вивчається представниками різних галузей наук: у лінгвіс-

тиці (І. Білодід, Л. Булаховський, В. Виноградов, І. Вихованець, О. Потєбня, Л. Щєрба, М. Плющ, Л. Мацько, Л. Паламар та ін.), лінгводидактиці (А. Богуш, О. Біляєв, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Г. Шелєхова, Т. Донченко, С. Караман, О. Семєног, В. Мєльничайко, М. Пєнтилюк, О. Хорошківська та ін.), психолінгвістиці та психології (Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонтєв, О. Лурія, І. Синиця та ін.), філософії (В. Біблер, І. Ладєнко, О. Спїркін, Б. Юдїн та ін.), педагогії (О. Комар, В. Краєвський, О. Пєхота, В. Слєстєвонїн, О. Савченко та ін.).

Незважаючи на активне функціонування цього терміна дотепер тривають наукові дискусії з приводу точності визначення.

Мета статті полягає у вивченні наукових підходів до формування мовної особистості, узагальненні поняття «мовна особистість» у сучасному науковому просторі.

Виклад основного матеріалу. У контексті досліджуваного питання, слушною є думка Н. Голуб про «складність і багатовимірність» проблеми формування мовної особистості як такої, що «пронизує всі аспекти вивчення мови й людини, водночас руйнує межі між соціолінгвістикою і психолінгвістикою, між соціальною психологією і вивченням етнічної самосвідомості» (Голуб, 2003: 45).

У пропонованій розвідці особливий акцент робимо на двох напрямках дослідження мовної особистості – лінгвістичному і лінгводидактичному. Пропонуємо ряд визначень поняття «мовна особистість» українськими та зарубіжними вченими, що, на нашу думку, є базовими чи засадничими.

У лінгвістиці термін «мовна особистість» одним із перших запропонував В. Виноградов, який давав таке визначення особі, що на основі глибоких знань про мовну систему здатна формувати самостійні оригінальні висловлювання або тексти.

У сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі існує велика кількість трактувань поняття «мовна особистість». У «Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів» досліджувана дефініція трактується як: «поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності. Мовна особистість свідомо ставиться до своєї мовної практики, несе в собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій виховання в національній культурі» (Єрмоленко, 2001: 95).

Інтерес представляє дослідження Ф. Бацевич, який доводить думку, що мовною особистістю

є «індивід, який володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення й сприйняття ним текстів, що вирізняються рівнем структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності» (Бацевич, 2009: 212).

Підкреслюючи важливість аналізованої проблеми, А. Богуш зауважує, що мовна особистість формується «у конкретному соціумі, існує в просторі конкретної культури, що відображується насамперед у мові, у формах суспільної національної свідомості (побутової, громадянської, наукової, правової, тощо), у предметах матеріальної національної культури, у поведінці, моральних нормах і нормах мовленнєвого етикету народу, який користується цими нормами» (Богуш, 2007: 29).

О. Сєліванова розглядає мовну особистість як «іманентну ознаку особистості як носія мови й комуніканта, що характеризує її мовну й комунікативну компетенцію та реалізацію їх у породженні, сприйнятті, розумінні й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів, а також в інтерактивній взаємодії дискурсу» (Сєліванова, 2006: 370).

На думку Л. Мацько, мовною особистістю є «людина, яка не тільки знає українську мову, а й здатна творчо самовиражатися рідною мовою, пропагувати її, захищати й розвивати, тобто ставитися до неї свідомо, з почуттям відповідальності за її долю» (Мацько, 2006: 3).

Слушною вважаємо думку М. Пєнтилюк, що мовна особистість – це людина, яка «вільно володіє мовою, може легко висловити власну думку, піклується про якість мовлення та опікується про його розвиток і вдосконалення» (Пєнтилюк, 2011: 80).

Вчена аргументовано доводить, що «мовна особистість виявляє себе в актах мовленнєвої діяльності, яка формується під впливом психологічних процесів. Національний компонент особистості дозволяє розглядати мовленнєву діяльність під кутом національно-культурної специфіки і враховувати етнолінгвістичні, етнопедагогічні та етнопсихологічні чинники. Це насамперед національний спосіб мислення, національна свідомість і самосвідомість, національний характер, український менталітет, національно-культурна мотивація та ін.» (Пєнтилюк, 2014: 290).

У результаті аналізу й узагальнення теоретичних положень можемо констатувати, що мовна особистість – це конкретна особистість, яка чудово володіє мовою, сприймає мову в контексті національної ментальності й культури, послуговується мовою як невід’ємним елементом само-

пізнання, самовдосконалення та саморозвитку власних інтелектуальних можливостей і як найнеобхіднішим засобом соціалізації в людському суспільстві.

«Мовна особистість свідомо ставиться до своєї мовної практики, несе на собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій виховання в національній культурі. Творчий підхід і рівень мовної компетенції стимулюють мовну особистість до вдосконалення мови, розвитку мовного смаку, до постійного відображення в мові світоглядно-суспільних, національно-культурних джерел і пошуків нових, ефективних індивідуально-стильових засобів мовної виразності» (Єрмоленко, 2001: 93).

Л. Струганець вважає, що «мовна особистість – це «носії мови, котрий досконало знає мову, усвідомлено творчо нею володіє, сприймає мову в контексті національної культури, користується мовою як органічним засобом самотворення, самоствердження і самовираження, розвитку власних інтелектуальних та емоційно-вольових можливостей, засобом соціалізації особи в певному суспільстві» (Струганець, 2012: 127).

Таким чином, аналіз широкого спектра розроблених науковцями варіантів досліджуваної дефініції дає підстави стверджувати, що мовна особистість, як і сама мова є явищем суспільним

і без суспільства неможлива. «Вона розвивається і реалізується в соціумі, комунікації, взаєминах з іншими, за допомогою мовленнєвих засобів вона виражає внутрішній світ і світорозуміння, естетичний та інтелектуальний розвиток, багатство словникового запасу, вміння і навички комунікації тощо» (Юрійчук, 2021: 286).

Уважаємо, що мовною особистістю є високоосвічена людина, яка володіє високим рівнем мовної та мовленнєвої культури, виражальними багатствами мови, продукує її в різних життєвих ситуаціях, здійснює комунікативну діяльність для досягнення успішного спілкування та поставлених життєвих цілей, користується мовою як засобом самотворення, самоствердження та самовираження.

Висновки. Отже, зважаючи на розмаїття визначень поняття «мовна особистість», проведене дослідження уможливило зробити висновки про його складність, неоднорідність та багатоаспектність. Сучасні дослідження з проблеми формування мовної особистості засвідчують її комплексний характер. Мовну особистість слід розглядати не лише в системі мови, лінгводидактики, а й історії, культури, психології та усіх сферах життя.

Поняття «мовна особистість» як міждисциплінарний об'єкт досліджень має широкі перспективи майбутнього вивчення на багатьох рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
2. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2007. 542 с.
3. Голуб Н. Ознаки компетентності мовної особистості учня. *Вісник Прикарпатського університету*. 2003. № 1(48). С. 45–52. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/3362/>
4. Єрмоленко С. Я. Українська мова : Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 222 с.
5. Мамчур Л. Розвиток мовної особистості – пріоритетний напрям сучасної лінгводидактики. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми лінгводидактики : реалії та перспективи»*. За заг. ред. І. В. Гайдаєнко. Херсон. 2016. С. 105–111.
6. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у перспекції педагогічного дискурсу. *Дивослово*. 2006. № 7. С. 2–4.
7. Пентиліук М. І. Мовна особистість учня в перспекції мовленнєвого спілкування. *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей*. Київ : Ленвіт, 2011. С. 80–84.
8. Пентиліук М. І. Мовна особистість майбутнього вчителя-словесника в контексті професійної підготовки. *Зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини*. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. Ч. 2. С. 290–297.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-Київ, 2006. 716 с.
10. Струганець Л. В. Поняття «мовна особистість» в україністиці. *Культура слова*. 2012. № 77. С. 127–133.
11. Шелехова Г. Т. Формування мовної особистості як умова мовленнєвого розвитку учнів основної школи на уроках української мови. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2013. С. 543–552. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2013_2013_72
12. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: моногр. [А. М. Богуш, О. С. Трифонова, О. І. Кисельова, Ж. Д. Горіна, М. П. Черкасов]. Одеса, 2008. 272 с.
13. Юрійчук Н. Д. Особливості формування мовної особистості здобувача вищої освіти. *Herald pedagogiki. Nauka I praktyka*. Warszawa. № 55. 2020. С. 14–16.
14. Юрійчук Н. Д. Розвиток мовної особистості майбутнього вчителя-філолога в контексті професійної підготовки. *Вісник національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*. Вип. 12 (168). 2021. С. 285–289.

REFERENCES

1. Bacevych F. S. *Osnovy komunikatyvnoyi lingvistyky*. [Fundamentals of communicative linguistics]. Kyiv, Ukraine : Akademiya, 2009. 376 s. [in Ukrainian].
2. Bohush A. M. *Doshkilna linhvodydaktyka: teoriia i metodyka navchannia ditei ridnoi movy: Pidruchnyk*. [Preschool language didactics: theory and methods of teaching children's native language]. Kyiv : Vydavnychiy dim «Slovo», 2007. 542 s. [in Ukrainian].
3. Holub N. *Oznaky kompetentnosti movnoi osobystosti uchnia*. [Signs of the student's language personality competence]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu*. (Bulletin of the Carpathian University). 2003. № 1 (48). S. 45–52. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/3362/> [in Ukrainian].
4. Yermolenko S. Ia. *Ukrainska mova : Korotkyi tлумachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv*. [Ukrainian language : Short Glossary of Linguistic Terms]. Kyiv, Ukraine : Lybid. 2001. 222 s. [in Ukrainian].
5. Mamchur L. *Rozvytok movnoyi osobystosti – priorytetnyj napryam suchasnoyi lingvodydaktyky*. [The development of language personality is a priority of modern linguodidactics]. *Materialy Vseukrayinskoyi naukovopraktychnoyi konferenciyi «Aktualni problemy lingvodydaktyky : realiyi ta perspektyvy»* [Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference «Actual problems of language didactics: realities and prospects»]. Xerson, Ukraine. 2016. P. 105–111. [in Ukrainian].
6. Matsko L. *Aspekty movnoi osobystosti u prospektii pedahohichnoho dyskursu*. [Aspects of the Language Personality in Prospecting of Pedagogical Discourse]. *Dyvoslovo*. (Divoslovo). 7. 2006. P. 2–4. [in Ukrainian].
7. Pentyliuk M. I. *Movna osobystist uchnia v prospektii movlennievoho spilkuvannia*. [Language Personality of Pupil in Prospecting of Speech Communication]. (*Aktualni problemy suchasnoi linhvodydaktyky : zbirnyk statei*). *Actual Problems of Modern Linguistics : a collection of articles*. Kyiv, Ukraine : Lenvit, 2011. P. 80–84. [in Ukrainian].
8. Pentyliuk M. I. *Movna osobystist maibutnoho vchytelia-slovesnyka v konteksti profesiinoi pidhotovky*. [Linguistic personality of the future teacher-vocabulary in the context of professional training]. *Zb. nauk. prats Umanskoho derzh. ped. un-tu im. Pavla Tychny (Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychna)*. Uman, Ukraine : Part. 2. 2014. P. 290–297. [in Ukrainian].
9. Selivanova O. O. *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia*. [Modern linguistics: a terminological encyclopedia]. Poltava : Dovkillia-Kyiv, 2006. 716 s. [in Ukrainian].
10. Struhanets L. V. *Poniattia «movna osobystist» v ukrainistytsi*. [The concept of «linguistic identity» in Ukrainian studies]. *Kultura slova*. [Word culture]. 2012. № 77. S. 127–133. [in Ukrainian].
11. Shelekhova H. T. *Formuvannia movnoi osobystosti yak umova movlennievoho rozvytku uchniv osnovnoi shkoly na urokakh ukrainskoi movy*. [The formation of linguistic identity as a condition for the speech development of primary school students in Ukrainian language lessons]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri*. (The native word in the ethnocultural dimension). 2013. S. 543–552. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2013_2013_72 [in Ukrainian].
12. *Formuvannia movnoi osobystosti na riznykh vikovykh etapakh*. [Formation of Language Personality in Different Age Stages] [A. M. Bohush, O.S. Tryfonova, O. I. Kyselova, Zh. D. Horina, M. P. Cherkasov]. Odesa, Ukraine, 2008. 272. [in Ukrainian].
13. Yuriichuk N. D. *Osoblyvosti formuvannia movnoi osobystosti zdobuvacha vyshchoi osvity*. [Features of the formation of the language personality of the applicant for higher education]. *Herald pedagogiki. Nauka I praktyka*. Warszawa. 2020. № 55. P. 14–16. [in Ukrainian].
14. Yuriichuk N. D. *Rozvytok movnoi osobystosti maibutnoho vchytelia-filoloha v konteksti profesiinoi pidhotovky*. [Development of the language personality of the future philology teacher in the context of professional training]. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T.H. Shevchenka*. (Bulletin of the Chernihiv Collegium National University named after T.G. Shevchenko). Vyp. 12 (168). 2021. S. 285–289 s. [in Ukrainian].